

Monika CEPIL*, Tomasz FIGLUS**

WYBRANE ZAGADNIENIA TOPONIMICZNE W KONTEKŚCIE PRZEMIAN OSADNICZYCH NA PRZYKŁADZIE GMINY SZADEK

Streszczenie. W artykule zaprezentowano wyniki badań na temat przemian toponimicznych na obszarze współczesnej gminy miejsko-wiejskiej Szadek pod wpływem rozwoju osadnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia różnych form zagospodarowania przestrzennego oraz wpływu czynników polityczno-administracyjnych. Podjęto kwestie genezy i zmienności nazewnictwa jednostek osadniczych lub ich części w różnych okresach historycznych: od średniowiecza aż po czasy współczesne. W skali lokalnej pozwoliło to wykryć zróżnicowanie w zakresie typów toponomastycznych oraz szereg interesujących zależności i prawidłowości w kontekście przemian geograficzno-historycznych osadnictwa na badanym obszarze.

Słowa kluczowe: toponimia, geografia historyczna, osadnictwo, Szadek

WPROWADZENIE

Lokalna toponimia i jej przekształcenia związane z rozwojem osadnictwa i przynależnością administracyjno-polityczną stanowią ważny element dziejów miast i wsi. Zasób nazw geograficznych powiększał się w ciągu wieków proporcjonalnie do rozwoju sieci osadniczej. Pochodzenie wielu nazw własnych jest ściśle związane z metryką historyczną i uwarunkowaniami powstania i rozwoju przestrzennego poszczególnych miejscowości. Do tej pory tematyka toponomastyczna była głównie domeną studiów językoznawczych. Stosunkowo rzadko toponimia

* Monika Cepil, mgr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: monika_cepil@wp.pl.

** Tomasz Figlus, dr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tomasz.figlus@geo.uni.lodz.pl.

pojawiała się jako zasadniczy motyw w aspekcie badań geograficzno-historycznych osadnictwa, czego przykłady odnaleźć można m in. w pracach H. Borka, K. Rymuta, S. Rosponda czy J. Matuszewskiego¹. Mało podejmowanych było do tej pory prób empirycznej analizy tego zagadnienia w ujęciu mikroskalowym. Artykuł ma na celu częściowe wypełnienie tej luki na gruncie badań osadniczych, w odniesieniu do gminy miejsko-wiejskiej Szadek².

W ustaleniu genezy i zmienności nazewnictwa jednostek osadniczych lub ich części uwzględnione zostały takie aspekty jak: metryka historyczna, znaczenie różnych form zagospodarowania przestrzennego oraz wpływ czynników polityczno-administracyjnych. Na potrzeby artykułu analizie poddano wybrane nazwy miejscowości i ulic, powstałych w różnych okolicznościach dziejowych. W pracy posłużono się metodami historycznymi, w tym tzw. metodą pierwszego zapisu, analizą dokumentów prawnych, metodami retrogresywnymi oraz inwentaryzacją terenową przy wykorzystaniu historycznych i współczesnych źródeł kartograficznych. Na potrzeby artykułu przeprowadzono kwerendy obejmujące materiały urzędowe i biblioteczne. Wykorzystano głównie rękopiśmienne dokumenty i mapy archiwalne oraz ustawy i rozporządzenia, dotyczące zmienności nazw geograficznych, wydawane przez organy władzy państwowej i lokalnej.

Na wstępie warto wspomnieć, że zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13.12.2012 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części w nomenklaturze administracyjnej gminy Szadek występuje obecnie ponad 70 nazw własnych miejscowości. Organem odpowiedzialnym za nazwy geograficzne w Polsce jest obecnie Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych. Głównym celem jej powstania była potrzeba formalnego uporządkowania nazw miejscowości³. Obecnie funkcjonuje znowelizowana ustawa z dnia 29.08.2012 r. o Urzędowych Nazwach Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, regulująca kwestie nazewnictwa geograficznego⁴.

¹ H. Borek, *Nazwy miejscowe jako źródło historyczno-osadnicze*, [w:] *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Janczak, T. Ładogórski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 34–52; K. Rymut, *Toponomastyka w służbie badan historyczno-osadniczych*, „*Onomastica*” 1970, t. 15, s. 289–297; S. Rospond, *Historia osadnictwa w świetle toponomastyki*, [w:] *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Janczak, T. Ładogórski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 55–61; J. Matuszewski, *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckim*, Łódź 1974.

² Dziennik Ustaw [dalej: Dz.U.], Nr 96, poz. 603, ustawa z dnia 24.07.1998 r.; *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szadek*, Zał. nr 1 do uchwały nr XXV/178/2012 Rady Gminy i Miasta Szadek z dnia 28.11.2012 r.

³ Dz.U. Nr 94, poz. 850, ustawa z dnia 23.10.1934 r.

⁴ Dz.U. Nr 166, poz. 1612, ustawa z dnia 29.08.2012 r.

TOPONIMY O METRYCE ŚREDNIOWIECZNEJ I NOWOŻYTNEJ

Geneza nazw wielu miejscowości położonych w obrębie gminy Szadek sięga średniowiecza⁵. Proces nadawania nazw wynikał nie tylko z konieczności łatwiejszej orientacji w terenie i swoistego osvajania przestrzeni, ale był również wynikiem feudalizacji stosunków społecznych oraz kształtowania struktury własnościowej. Średniowieczna toponimia była spontaniczna, prosta, zakorzeniona w sferze społeczno-kulturowej i politycznej⁶.

Jednym z najstarszych i najważniejszych punktów osadniczych omawianego obszaru jest miasto Szadek⁷, pierwotnie występujące w dokumentach średniowiecznych pod nazwami *Szadko*, *Szadków*, *Szadkow*⁸, *Scadeck*⁹. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1295 r.¹⁰ i dotyczy nadania rycerzowi Wilczakowi dwóch łanów ziemi pod *civitatem nostram Schadek*¹¹. Załączek miasta stanowiła osada Stary Szadek (*antiqua Schadek*), przekształcona później w przedmieście Podgórze¹². W literaturze naukowej spotyka się także określenie *Plebańska Wieś*, będące przedmieściem Szadku¹³. Prawdopodobnie określenie Szadek uformowało się od przymiotnika *szady*, tj. *szary*, *siwy*, *popielaty*¹⁴. Trudno jest określić pierwotną motywację. Można przypuszczać, że związana była z wyrażeniem typu *szade pole* czyli pola ośnieżone¹⁵. Inne znaczenie słowa *szady/schady* odnosi się do miejsca, w którym jest ciemno, mroczno i błotnisto¹⁶.

⁵ *Leksykon sołectw gminy Szadek*, red. T. Marszał, Gmina i Miasto Szadek, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, Ośrodek Badawczy Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego, Łódź-Szadek 2004, s. 10.

⁶ B. Miszewska, *Informacyjna funkcja zachowanych średniowiecznych nazw ulicy Krakowa, Poznań i Wrocławia*, [w:] *Miasta w badaniach geografów*, red. P. Trzepacz, J. Więclaw-Michniewska, A. Brzos, IGI GP UJ, Kraków 2015, t. 1, s. 261.

⁷ M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 56–57; T. Figlus, *Geneza i zmiany struktury społeczno-gospodarczej osadnictwa wiejskiego w dobrach królewskich na obszarze przedrozbiorowego powiatu szadkowskiego*, „Biuletyn Szadkowski” 2015, t. 15, s. 89–108.

⁸ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Wyd. Muza, Warszawa 1998, s. 848.

⁹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, *Polska Środkowa na mapie Polski Wacława Grodeckiego w przeróbce Andrzeja Pograbki z 1595 r.*, 1:2 284 000, Zb. kart., sygn. K 11572.; J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, Wyd. J. Łukowski, Gniezno 1880, t. 1, s. 439

¹⁰ M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny i współczesna...*, s. 56–57.

¹¹ *Kodeks dyplomatyczny Polski* [dalej: KDP], t. 2, nr 157, Wyd. L. Ryszczewski, A. Muczowski, Warszawa 1878; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, [dalej: SGK], red. B. Chlebowski i F. Sulimierski i in., Warszawa 1890, t. 11, s. 759.

¹² T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Zarząd Miasta i Gminy Szadek, Szadek 1995, s. 18.

¹³ K. Chłapowski, *Lokalizacja miejscowości*, [w:] *Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, red. H. Rutkowski, Instytut Historii PAN, Warszawa 1998, s. 44.

¹⁴ S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław i in. 1984, s. 378.

¹⁵ M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 232.

¹⁶ T. Marszał, *Szadek...*, s. 7.

Trudno dokładnie ustalić, kiedy dokładnie pojawił się zwyczaj nazywania ulic w polskich miastach doby średniowiecza¹⁷. Zapewne miało to miejsce w okresie następującym bezpośrednio po lokacji na prawie niemieckim. W odniesieniu do Szadku, na historycznym planie z 1824 r. w obrębie miasta oznaczono kilka ulic (w tym część bezimiennych), z których znaczna część posiadała nazwy o metryce średniowiecznej. Najstarsze nazwy ulic były mocno powiązane z zagospodarowaniem przestrzennym. Pierwszą grupę stanowiły nazwy ulic nawiązujące do budowli miejskich i zagospodarowania terenu np.: ul. Kościelna, ul. Szpitalna, ul. Ogrodowa. Druga grupa nazw ulic określała cechy zawodowe np.: ul. Rzeźnicza i ul. Szewska. Kolejny zbiór ulic tworzyły kierunki ciągów komunikacyjnych np.: ul. Warszawska, ul. Piotrkowska, ul. Widawska ul. Uniejowska, Droga do Ogrodów, Droga Sieradzka oraz Droga do Łasku, Wilanowa, Łęczycy, Lutomińska, Pabianic i Prusinowa. Ostatnia grupa nazw odnosi się do elementów fizjograficznych, np. ul. Wodna, ul. Głęboka¹⁸.

Średniowieczną metryką charakteryzuje się także wiele wiejskich jednostek osadniczych, wchodzących w skład obecnej gminy. Jednym z najstarszych toponimów na tym obszarze jest nazwa osady Wielka Wieś, występująca w przeszłości pod nazwami: *Magna Villa*, *Vielga Wiesz*, *Wielgawieszch* i *Wielga Wies*¹⁹. Jednym z trwałych śladów po istniejących w okresie średniowiecza elementach sieci osadniczej są nazwy wsi, których mieszkańcy ściśle powiązani byli z określonymi funkcjami gospodarczymi²⁰. Można przypuszczać, że do tej grupy zaliczyć można dawną wieś królewską *Kobyła* (obecnie Kobyła Miejska). Etymologia nazwy wskazuje na miejsce wypasu koni. Natomiast człon *Miejska* określa bliską lokalizację miasta²¹. Z dostępnych materiałów źródłowych dowiadujemy się o powstaniu przed początkiem XVI w. drugiej wsi o nazwie Kobyła. Tym razem była to wieś będąca własnością szlachecką. Z czasem do tej nazwy dodano drugi człon – *Chmielowa*²².

W skład kolejnej grupy toponimów średniowiecznych i nowożytnych wchodzi określenia topograficzne, wywodzące się od słów ukazujących naturalne

¹⁷ K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1970, s. 19.

¹⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], *Plan miasta Szadek z 1824 r.*, Zb. Kart., sygn. 184–3; AGAD, *Plan miasta powiatowego Szadek w Obwodzie Sieradzkim w Guberni Kaliskiej z 1824 r.*, Zb. Kart., sygn. 323–26, T. Marszał, Szadek..., s. 42.

¹⁹ KDP, t. 2, nr. 145; *Leksykon solectw...*, s. 117; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, ŁTN, Łódź 1948, s. 69–78.

²⁰ U. Wójcik, *Polskie toponimy związane z organizacją gospodarczą państwa Wczesnopiastowskiego. Nazwy miejscowe motywowane antroponimami zbiorowymi*, Wyd. Lexis Kraków 2013, s. 33; M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw...*, s. 18; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

²¹ *Leksykon solectw...*, s. 59.

²² T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 102.

cechy terenu, tzn. wskazujące na specyfikę miejsca zakładanej osady²³. Do tej grupy możemy zaliczyć m.in.: Karczówek, którego nazwa zapewne wywodzi się od wyrazu *karcz*, oznaczającego korzenie. Wieś występowała także pod nazwami: *Carczueo*, *Carczewo*, *Carczow* lub *Karczów*²⁴. Określeniem wywodzącym się od gruntu o słabych warunkach glebowych jest Lichawa²⁵. Nazwa Borki Prusinowskie pochodzi od boru świerkowo-sosnowego, porastającego niegdyś teren obecnej wsi, natomiast dodatkowy człon *Prusinowskie* od położonej w sąsiedztwie wsi Prusinowice²⁶. Pierwsze zapiski o powstałej w okresie 1512–1522 r. wsi Choszczewo²⁷, obejmują oboczne nazwy własne: *Choszczowa*, *Choszczewy* i *Choszczewa*. Nazwa pochodzi od słowa *choszcz*, oznaczającego roślinę²⁸. Nazwy miejscowości Kotliny i Kotlinki²⁹ odnosiły się do lokalnych obniżen terenowych, czyli form topograficznych³⁰. Pierwotna nazwa wsi Kotliny brzmiała *Cothlinka*³¹. Do zbioru nazw topograficznych zalicza się także nazwa Boczków – *Boczky*, nawiązująca do lokalizacji wsi *na uboczu*³².

Kolejną grupą etymologiczną, charakterystyczną dla średniowiecza i czasów nowożytnych są nazwy powiązane z aktywnością antropogeniczną³³. Do tej grupy możemy zaliczyć nazwy z członem *Wola*, oznaczające wieś czasowo zwolnioną z płacenia czynszów po lokacji na prawie niemieckim. Górna Wola niegdyś nosiła nazwę *Wola Rzepiszewska*, a wcześniej *Wolia Rzepissowska*, *Wolya Rzepyschowska*, od nazwy pobliskiej osady Rzepiszew³⁴. Nazwa Górna Wola zaczęła figurować w przekazach źródłowych w XIX w.³⁵. Podobną genezą toponimiczną cechują się Wola Krokocka³⁶. W gminie Szadek spotykamy również Wolę Przatowską, wzmiankowaną pierwszy raz w 1511 r. (*Przathow, vola eius-*

²³ M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw...*, s. 15.

²⁴ *Leksykon solectw...*, s. 55.

²⁵ Tamże, s. 75; J. Dylak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

²⁶ *Leksykon solectw...*, s. 31.

²⁷ J. Dylak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

²⁸ *Leksykon solectw...*, s. 35.

²⁹ J. Dylak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

³⁰ *Leksykon solectw...*, s. 63.

³¹ *Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. IV/1, Wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910, nr 448 (zapiska z 1508 r.).

³² *Leksykon solectw...*, s. 27; J. Dylak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

³³ M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw...*, s. 15.

³⁴ *Leksykon solectw...*, s. 43; S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, ŁTN, Łódź 1966–1970, cz. 2, s. 82.

³⁵ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 123.

³⁶ Tamże, s. 126; J. Dylak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

dem)³⁷. W okolicach Szadku w średniowieczu powstała także Wola Łobudzka³⁸, funkcjonująca w okresie powstania pod nazwą *Łoboczka Wolya*³⁹. Do grupy nazw związanych z działalnością człowieka zaliczamy również nazwy utworzone od słów charakteryzujących różne wytwory ludzkie⁴⁰ np. Reduchów, którego metryka nazewnicza wywodzi się prawdopodobnie od radła. Reduchów występował także pod nazwami: *Raduchów*, *Radunek Raduchowski*⁴¹.

W okresie staropolskim uformowały się także miejscowości, których nazwy pochodzą od pierwszego założyciela, patrona lub właściciela osady. Zapewne takie pochodzenie charakteryzuje powstałe przed 1386 r. Dziadkowice. W źródłach spotykamy również nazwy *Dzathcouicz*, *Dzathkowice*, *Dziatkowicze*, *Dziatkowice*⁴². Kolejną nazwą z grupy patronimicznej jest wieś Łobudzice, pochodząca od osoby Janusza Łobody, założyciela i właściciela wsi. Łobudzice występowały także pod nazwami *Lobodzice*, *Łobodzice*⁴³. Nazwa Tarnówka narodziła się w XV w. i nawiązywała do nazwiska właścicieli – rodziny Tarnowskich⁴⁴. Wśród toponimów wiejskich, powstałych w średniowieczu, warto jeszcze wspomnieć o wsi Grzybów, której nazwa pochodzi prawdopodobnie od nazwiska Grzyb⁴⁵. Warto dodać, że osada nosiła również nazwę Grzybów–Kazimierz⁴⁶.

W dokumentach średniowiecznych i wczesnonowożytnych posługiwano się łaciną. W związku z tym w materiałach źródłowych napotykamy liczne, oboczne formy zlatynizowane, które nierzadko funkcjonowały równolegle i podlegały częstym zmianom. Pierwsze zapisy o wsi Wilamów pochodzą z 1339 r.⁴⁷ (*Wilamowo*, *Vilamow*, *Wyliamow*⁴⁸). Genezą średniowieczną cechują się również Prusinowice, powstałe w 1388 r.⁴⁹, w najstarszych materiałach źródłowych spotykane pod nazwami:

³⁷ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, t. 2: *Wielkopolska*, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. 13, Warszawa 1883, s. 187, 250.

³⁸ J. Dyliak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

³⁹ *Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI*, Wyd. B. Ulanowski, Kraków 1920, s. 250; MRPS, IV/1, nr 3232 (zapiska z 1520 r.).

⁴⁰ M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw...*, s. 16.

⁴¹ *Leksykon solectw...*, s. 95.

⁴² S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1926, s. 96; *Leksykon solectw...*, s. 39; J. Dyliak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁴³ *Leksykon solectw...*, s. 79.

⁴⁴ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, Wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908, t. 5, nr 675.

⁴⁵ J. Dyliak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

⁴⁶ *Leksykon solectw...*, s. 51.

⁴⁷ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, Poznań 1890, t. 1, s. 268; J. Dyliak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁴⁸ *Leksykon solectw...*, s. 123.

⁴⁹ *Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419*, cz. 1, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, Warszawa 1897, t. 3, s. 656; J. Dyliak, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

*villicus Prussinovicze*⁵⁰, *Prussinouicze*, *Prussiniwicze*, *Prussynowicze*⁵¹. Natomiast Szadkowice pojawiały się pod nazwami: *Schokovicze* i *Satkowice*, *Siedkowicze Parva*, *Szyedkowycze* i *Słodkowicze*⁵². Rzepiszew w przeszłości określany był w materiałach źródłowych jako: *Rzepissowo*, *Rzepiszouice*, *Rzepiszewo*, *Rzepisow*⁵³, natomiast nazwa Krokocice brzmiała dawniej: *Crococizice*, *Crohoczice*, *Crokocice*, *Krokocizice*⁵⁴, *Przatów – Przathow*⁵⁵. Kromolin Stary pierwotnie funkcjonował w zlatynizowanej postaci *Cromolyn*⁵⁶. Odnotowaną po raz pierwszy w źródłach XV w. wieś Sikucin⁵⁷, nazywano: *Sykuczyn*⁵⁸, *Szichucino*⁵⁹, *Sicuczyno* i *Szykuczyno*⁶⁰.

ZMIANY NAZEWNICZE W OKRESIE OD XIX WIEKU DO KOŃCA II WOJNY ŚWIATOWEJ

Nazwy miejscowe o metryce średniowiecznej zostały spetryfikowane i funkcjonowały często w tej samej lub podobnej postaci przez stulecia. Wyraźne zmiany w sieci osadniczej w XIX w., wynikające z sytuacji politycznej i reform społeczno-agrarnych, przyniosły natomiast pojawienie się nowych nazw lub zmiany już istniejących⁶¹. W tym czasie notujemy na badanym obszarze istotny przyrost toponimiczny uwarunkowany przemianami sieci osadniczej⁶².

W XIX w. na północ od zabudowy średniowiecznej Szadku uformowało się przedmieście o nazwie Bobownia, zamieszkane przez ludność utrzymującą się z pracy na roli. Omawiany pas zabudowy odgradzała od średniowiecznego miasta ul. Bobownia, a od północy zamykała go *Droga Polna za stodołami*⁶³. Nazwa Bobownia była już wymieniana w źródłach z XVI w. jako niezabudowany grunt miejski i była powiązana z uprawą grochu na tym terenie⁶⁴. Bobownia występowała również pod nazwą *Bobownia Księża*, gdyż były to grunty należące do

⁵⁰ AGAD, *Terrestria Siradiensia*, ks. I, f. 57.

⁵¹ *Leksykon solectw...*, s. 87.

⁵² SGKP, t. 11, s. 763; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁵³ *Leksykon solectw...*, s. 99; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁵⁴ S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika...*, s. 148; *Leksykon solectw...*, s. 67; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁵⁵ *Leksykon solectw...*, s. 91.

⁵⁶ Tamże, s. 71; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 69–78.

⁵⁷ J. Dylík, *Rozwój osadnictwa...*, s. 79–85.

⁵⁸ *Leksykon solectw...*, s. 103.

⁵⁹ S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, s. 196.

⁶⁰ AGAD, *Terrestria Szadkoviensia*, ks. II, f. 99v (zapiska z 1424 r.).

⁶¹ U. Wójcik, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania dziewiętnastowiecznego nazewnictwa miejscowego w Polsce*, „Onomastica” 2015, nr LIX, s. 198.

⁶² T. Marszał, *Szadek...*, s. 32–33.

⁶³ AGAD, *Plan miasta Szadek z 1824 r.*, Zb. Kart., sygn. 184–3; T. Marszał, *Szadek...*, s. 43.

⁶⁴ M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny...*, s. 64–65.

probostwa⁶⁵. W tym czasie w mieście wymienia się także pola orne o nazwach: *Podgajne, Zagumne, Długie i Krótkie*⁶⁶. Nowym elementem zagospodarowania była także dzielnica Nowe Miasto, wytyczona na wschód od średniowiecznego siedliska, z nowo ukształtowaną ulicą Fabryczną. W przestrzeni miasta w XIX w. dostrzegamy w południowo-zachodniej części *Drogę do stajni wojskowych*, która prowadziła do obiektów zlokalizowanych poza zabudową miejską⁶⁷. W analizowanym okresie, na zachowanych planach miasta dostrzec można 21 ulic, które posiadały nazwy oraz kilka bezimiennych dróg (ryc. 1).



Ryc. 1. Odrys siatki ulic na planie *Plan miasta powiatowego Szadek w Obwodzie Sieradzkim w Guberni Kaliskiej z 1824 r.*

Źródło: Opracowanie na podstawie: AGAD, Zb. kart. sygn. 323–26

W pierwszej poł. XIX w. dostrzec można istnienie pojedynczych osad i przysiółków. Chodzi tutaj głównie o punkty osadnicze typu: Karczmy, Młyny, Pustkowie, Budy⁶⁸. Jednym z takich przykładów jest osada młyńska Babiniec na

⁶⁵ P. Szkutnik, *Opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w.*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 15, s. 77.

⁶⁶ A. Bartoszewicz, *Obraz kartograficzny Szadku w XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 86.

⁶⁷ AGAD, *Plan miasta Szadek z 1824 r.*, Zb. Kart., sygn. 184–3; T. Marszał, *Szadek...*, s. 44.

⁶⁸ AGAD, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 85, s. 12.

rzece Brodnia⁶⁹. W poł. XIX w. istniały także inne, niewielkie jednostki osadnicze np. *Pustkowie, Przybyłów, Młyn Bata, Karczma Piaski, Pustkowie Chotybel*⁷⁰, *Młyn Nagródki, Młyn Wardaga*⁷¹ oraz *Osada Leśna* w sąsiedztwie Kromolina⁷². Nazwy te wykazywały związki historyczno-osadnicze z różnymi obiektami zagospodarowania przestrzennego, głównie małymi osadami młyńskimi, karczmarскими i leśnymi⁷³.

W granicach dzisiejszej gminy Szadek w XIX w. istniała także osada zwana Huta, w której funkcjonowała huta szkła. Przyrostek *Huta* nawiązywał do osady, w której istniał ośrodek protoprzemysłowy. W XX w. osada ta została przyłączona do Borków Prusinowskich⁷⁴.

Z dostępnych źródeł kartograficznych dowiadujemy się, że w 1840 r. w sąsiedztwie Szadku zaczęły pojawiać się nowe toponimy, oznaczające części istniejących już wsi. Zazwyczaj były to nazwy polne, np. w okolicy Wielkiej Wsi widoczne były tereny *Zawielkąwsią* i *Zastodole*. W sąsiedztwie siedliska w Szadkowicach występowały mikrotoponimy m.in.: *Podlas, Występy*. W Kromolinie wykarczowane fragmenty orne nazwano: *Narożnik, Zapusta, Podkotliny* i *Wielkachojna*. Na południe od Szadku występowała niewielka osada *Podszkole*⁷⁵. W 1846 r. w miejscowości Folwark Starostwo występowały pola o nazwach m.in. *Glinianki, Gacki, Za Wsią* i *Za Wielką Wsią*, a w Szadkowicach można było spotkać nazwy lasów *Wypalenisko, Las Krupiński*⁷⁶.

Przeobrażenia ruralistyczne z drugiej poł. XIX w. w większości przypadków spowodowane były uwłaszczeniem chłopów i rozparcelowaniem gruntów folwarcznych. Zaczęły powstawać nowe jednostki osadnicze, z reguły przysiółki lub kolonie⁷⁷. W wyniku parcelacji powstała kolonia Łodzia, od imienia właściciela Witolda Łodzi Kurnatowskiego⁷⁸. Na wschód od Karczówka, po ukazie uwłaszczeniowym, ukształtowała się wieś Cesarska Łaska o charakterze kolonijnym. Nazwa została stworzona przez rosyjskich komisarzy, a wieś nadano za

⁶⁹ *Karte von Südproußen*, David Gilly, Cron, Langner, 1793–1796, 1: 50 000, ark. 56, Preussischer Kulturbesitz – Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. Kart N 14431, fotokopia w Pracowni Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN.

⁷⁰ Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, *Topograficzeskaja Karta Carstwa Polskiego*, s. 1., ca 1863, 1: 126000, sygn. C 609, k. II sek. IV i V.

⁷¹ Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APŁ], *Mapa majoratu Szadkowice z 1846 r.*, Zb. kart., sygn. 93.

⁷² APŁ, *Mappa Wsiów Rządowych Szadkowice, Wielka Wieś, Kromolin zwanych do Ekonomii Męka należących w obwodzie Sieradzkim woj. Kaliskim*, 1821, sygn. 133.

⁷³ U. Wójcik, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania...*, s. 203.

⁷⁴ *Leksykon solectw...*, s. 31; U. Wójcik, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania...*, s. 204.

⁷⁵ AGAD, *Część Leśnictwa Szadek i Ekonomii Męka*, 1840, Zb. kart., sygn. 271–4.

⁷⁶ APŁ, *Mapa majoratu Szadkowice z 1846 r.*, Zb. kart., sygn. 93.

⁷⁷ *Dziennik Królestwa Polskiego*, 1864, t. 62, nr 187–193.

⁷⁸ *Leksykon solectw...*, s. 67.

zasługi urzędnikom, włościanom i wojskowym. Po odzyskaniu niepodległości dawną nazwę zmieniono na Dziewulin⁷⁹. Z czasem kolonia administracyjnie weszła w skład Karczówka⁸⁰. W sąsiedztwie Prusinowic wykształciły się nowe kolonie o nazwach: Piekiełko, Prusinowice–Parcela, Pustki oraz w procesie karczunku powstała mała osada Czarny Las⁸¹. W drugiej poł. XIX w. powstały także jednostki osadnicze: Jamno⁸², Boczki–Parcela⁸³, Przatów i Przybyłów⁸⁴, Marcelów (obecnie Marcelin), Rzeszówka i Kornaty⁸⁵. W okolicach Grzybowa pojawiła się osada o nazwie Grzybów–Wolniaki⁸⁶. W 1898 r. jako osobna jednostka osadnicza pojawił się Antonin. Nazwa pochodzi od drugiego imienia właściciela dóbr Rzepiszewa⁸⁷. W sąsiedztwie Antonina pojawił się drugi folwark Bugaj⁸⁸. Nazwa Bugaj był określeniem charakterystycznym dla osad zlokalizowanych nad rzeką⁸⁹.

W kolejnych latach, w wyniku parcelacji Prusinowa, powstała osada Góry Prusinowskie. Nazwa wsi związana jest z jej lokalizacją na terenie wyniesionym w stosunku do macierzystego Prusinowa⁹⁰. W okolicach Kobyli Chmielowej wytyczono osadę Boczki Kobyłskie⁹¹. W wyniku późniejszych parcelacji gruntów należących do wsi Szadkowice, możemy stwierdzić powstanie nowych osad: Szadkowice–Kolonia oraz Ogrodzim. Folwark Ogrodzim występował również pod nazwami: *Ogrozin*, *Ogrozim*, *Ogrodzim Księży*⁹².

Okres międzywojenny przyniósł częściową lub całkowitą parcelację gruntów. W konsekwencji doprowadziło to do zmniejszenia wielkiej własności ziemskiej i liczby folwarków⁹³. W tym okresie, przy drodze między Szadkowicami a wsią Kotliny, wykształciła się miejscowość o nazwie Kotliny Nowe⁹⁴. Inną nowo po-

⁷⁹ Łódzki Dziennik Urzędowy z 1925 r., nr 23, s. 237.

⁸⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu, *Plan gruntu wsi Cesarska Łaska z 1870 r.*, Zb. kart. sygn. 441; T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 97.

⁸¹ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 98; U. Wójcik, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania...*, s. 200.

⁸² *Leksykon solectw...*, s. 63.

⁸³ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 105.

⁸⁴ *Leksykon solectw...*, s. 91.

⁸⁵ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... we wschodniej...*, s. 126.

⁸⁶ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... w zachodniej...*, s. 100.

⁸⁷ *Leksykon solectw...*, s. 23.

⁸⁸ *Karte von Südpreußen*, David Gilly, Cron, Langner, 1793–1796, 1: 50 000, ark. 56, Preussischer Kulturbesitz – Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. Kart N 14431, fotokopia w Pracowni Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN.

⁸⁹ SGKP, t. 1, s. 452.

⁹⁰ *Leksykon solectw...*, s. 47; T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 98.

⁹¹ SGKP, t. 4, s. 209.

⁹² *Leksykon solectw...*, s. 108; T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 100.

⁹³ *Leksykon solectw...*, s. 11.

⁹⁴ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 104.

wstałą kolonią był Hamentów, zwany również Chamentowem⁹⁵. W procesach parcelacyjnych ukształtowały się także miejscowości: Reduchów–Koloniam⁹⁶, Wilanów–Koloniam, Wilanów–Parcele⁹⁷ oraz Tomaszew na gruntach wsi Krokocice⁹⁸.

Okresem, w którym nastąpiły wyraźne zmiany toponimiczne w gminie Szadek była II wojna światowa. W jej trakcie władze okupacyjne używały niemieckich nazw miejscowości (były to głównie zmienione nazwy polskie). W stosunku do Szadku używano nazwy *Schadeck*, Sadkowice – *Schadkowitz*, Borki Prusinowskie – *Borki Prussinowitz*, Grzybów – *Gshibow*, Choszczewo – *Choschtschewo*, Sikucin – *Ssikuzin*, Rduchów – *Reduchow*, Boczki – *Botschki*, Karczówek – *Kartschuwek*, Prusinowice – *Prussinowitz*, Wola Kokocka – *Wolja Krokozka*, Tarnówka – *Tarnowka*, Dziewuli – *Dsewulin*, Bobrownia – *Bobownja*, Hamentów – *Chamentów*, Czarny Las – *Tscharni Las*, Kobyła Miejska – *Kobylja Mjeska*, Ogrodzim – *Ogrodsim*, Łódzia – *Kol. Lodsja*, Tomaszew – *Kol. Tomaschow*, Brondy – *Kol. Brondy*, Marcelin – *Marzelin*, Osiny – *Ossiny*⁹⁹.

ZMIANY TOPONIMICZNE PO 1945 R.

Po II wojnie światowej, w następstwie włączenia nowych terenów położonych w sąsiedztwie miasta, w Szadku zaczęły przybywać nowe ulice. Już w 1954 r. do miasta inkorporowano osadę Krucica (obecnie ulica), stanowiącą część gromady Kobyła Miejska oraz wieś Szadek Poduchowny i osadę Wójtostwo Szadek¹⁰⁰. Obecnie w skład Szadku wchodzi jeszcze dwie osobne jednostki osadnicze o nazwach Osiny i Grabowiny, pełniące obecnie funkcje ulic¹⁰¹. Należą one do tak zwanych nazw przeniesionych, czyli opartych na nazwach wcześniej istniejących jednostek osadniczych¹⁰². W latach 80. i 90. XX w. na gruntach dawnych osad powstało osiedle mieszkaniowe Szadkowice–Ogrodzim¹⁰³. Ze względu na postępujący rozwój zabudowy Szadku i przedmieść wzdłuż istniejących ciągów komunikacyjnych zaczęto wytyczać ulice o nowych nazwach własnych¹⁰⁴.

⁹⁵ Tamże, s. 105.

⁹⁶ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... zachodniej...*, s. 107.

⁹⁷ T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy... we wschodniej...*, s. 122.

⁹⁸ Tamże, s. 126.

⁹⁹ *Topographische Karte*, WIG, kopia niemiecka, 1944, sygn. P42 S28 B, P42 S28 A.

¹⁰⁰ Dz.U., Nr 26/54, poz. 92, z dnia 4.10.1954 r.

¹⁰¹ T. Marszał, *Szadek...*, s. 45–46.

¹⁰² D. Bieñkowska, E. Umińska-Tytoñ, *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 198.

¹⁰³ B. Bartosiewicz, K. Paczkowski, *Planowana obwodnica Szadku na tle układu drogowego miasta*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 157.

¹⁰⁴ D. Bieñkowska, E. Umińska-Tytoñ, *Nazewnictwo miejskie...*, s. 226.

W 2014 r. w Szadku znajdowało się 30 ulic oraz dodatkowo 15 ulic w obrębie sołectw Szadkowice i Szadkowice–Ogrodzim¹⁰⁵.

Analizując współczesny wykaz ulic miejskich pod względem semantycznym, możemy wydzielić kilka podstawowych typów nazw. Pierwszą grupę stanowią wymienione powyżej (Krucica, Osina, Grabowiny). Są to nazwy dawnych wsi i osad, które po zmianach administracyjnych stały się ulicami. Nazwy te stanowią pamiątkę po nieistniejących już dziś osadach. Drugą grupę stanowią nazwy związane z miejscowościami, do których prowadzą drogi, czyli tzw. nazwy kierunkowe. W tej grupie znajdują się nazwy, które posiadają w większości genezę średniowieczną np. ul. Wilanowska, ul. Warszawska, ul. Łaska i ul. Piotrkowska. W Szadku występują także nazwy topograficzne wykazujące związek z obiektami kulturowymi np. ul. Kościelna, ul. Parkowa lub nawiązujące do naturalnych warunków terenu i wyrażenń pospolitych, głównie związanych z przyrodą np. ul. Nadrzeczna, ul. Leśna (Szadkowice) ul. Sosnowa i ul. Akacyjowa (Szadkowice–Ogrodzim). W obrębie miasta pojawiają się również nazwy pamiątkowe, utrwalające nazwiska osób (ul. Kilińskiego, ul. Struga) i daty ważnych wydarzeń historycznych (ul. 3 Maja). Warto dodać, że zmianie uległy nazwy niektórych ulic np. nazwę ul. Dolną zmieniono na ul. Parczewskiego. Ulica Bobownia została częściowo zastąpiona Aleją 3 Maja. Mała, bezimienna uliczka znajdująca się naprzeciw kościoła, z czasem została nazwana ul. Krótką.

Zmiany w sferze toponomastycznej po 1945 r. miały także miejsce w obrębie wsi i związane były z realizacją reformy rolnej. W ich wyniku na badanym terenie pojawił się szereg nowych jednostek osadniczych. Zazwyczaj towarzyszył im człon o nazwie Parcela¹⁰⁶.

Obecnie w wiejskiej sieci osadniczej gminy Szadek można wyróżnić następujące typy administracyjne: wieś, osada, kolonia. Wieś stanowi jednostkę osadniczą o zwartej lub rozproszonej zabudowie i istniejących funkcjach rolniczych lub związanych z nimi usługowych lub turystycznych, nieposiadającą praw miejskich ani statusu miasta. Obecnie w badanej gminie występuje 51 toponimów będących nazwą wsi. Charakterystyczną cechą osady jest odmienna zabudowa albo zamieszkuje ją ludność związana z określonym miejscem lub rodzajem funkcji. Osada może występować samodzielnie lub stanowić część innej jednostki administracyjnej. W okolicach Szadku osady stanowią: Brądy, Kornaty, Łodzia, Przatów, Rzepiszew–Resztówka (od 2009), Resztówka, Szadek–Osada, Szadkowice–Osada, Wielka Wieś–Folwark (od 2009) oraz Osada Leśna Prusinowice. Trzecią grupę określeń wiejskich jednostek osadniczych stanowią kolonie, czyli miejsca będące

¹⁰⁵ Obwieszenie Burmistrza Gminy i Miasta Szadek z dnia 2.09.2014 r.

¹⁰⁶ *Leksykon sołectw...*, s. 11–12.

rezultatem ekspansji miejscowości poza obszar jej wcześniejszej zabudowy np. Babiniec i Lichawa–Koloniam (od 2009)¹⁰⁷.

Warto wspomnieć, że proces zmian nazw jednostek osadniczych ma charakter ciągły i w dużej mierze powiązany jest z inkorporacją mniejszych jednostek do sąsiednich wsi lub miasta, np. w 2009 r. częścią wsi Prusinowice stały się dawne osady Czarny Las i Henryków. Niekiedy mamy do czynienia z procesem odwrotnym, wynikającym z rozwoju osadnictwa rozproszonego. Do rangi osobnej jednostki wiejskiej podniesiono osady: Boczki–Parcele, Jamno, Lichawa–Parcela, Ogrodzim–Koloniam, Prusinowice–Parcela, Rzepiszew–Koloniam, Sikucin–Koloniam, Szadkowice–Ogrodzim, Wilamów–Koloniam, Wilamów–Parcela. Zmianie uległa nazwa i rodzaj miejscowości Brondy (część wsi Wola Krokocka) na Brądy¹⁰⁸.

Na badanym obszarze notujemy także zmiany nazw ulic. We wrześniu 2017 r. w Szadkowice–Ogrodzim dokonano zmiany nazwy ulicy 40-lecia PRL na ul. Wiśniową¹⁰⁹. Zmiana wynikała z dekomunizacji na gruncie toponimicznym, tj. zakazu propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej, w tym np. ulic, dróg, placów¹¹⁰.

Dotychczasowe rozważania pozwoliły prześledzić na przykładzie gminy Szadek, procesy przemian toponimicznych, zachodzące w mikroskali na obszarach miejsko-wiejskich. Rozwój ten był długotrwały i następował wieloetapowo. Zręby nazewnictwa geograficznego w znacznej mierze ukształtowały się już w okresie średniowiecza i wraz upowszechnieniem języka polskiego w źródłach nowożytnych, utrwaliły się i w dużym stopniu przetrwały do współczesności. Reprezentują one, co wykazano, wyraźne zróżnicowanie genetyczno-osadnicze. Znaczny przyrost nazewnictwa geograficznego obserwujemy w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. wraz procesem kształtowania nowych struktur przestrzennych osadnictwa na skutek regulacji wsi i parcelacji majątków folwarcznych. Po II wojnie światowej notujemy stosunkowo niewielkie zmiany toponimiczne, głównie w obrębie przestrzeni miejskiej, wynikające z powstania nowych osiedli mieszkaniowych i ciągów komunikacyjnych. W toku przeprowadzonej analizy zidentyfikowano także interesujący proces przemian toponomastycznych pod wpływem czynników prawno-politycznych, obejmujący m.in. czasowe różnice nazewnictwa w okresie okupacji czy też zachodzące po II wojnie światowej i obecnie zmiany nazw geograficznych, determinowane odmiennością systemów polityczno-gospodarczych i postaw ideologicznych.

¹⁰⁷ Dz.U. Nr 166, poz. 1612, ustawa z dnia 29.08.2003 r.; Dz.U. poz. 200, ustawa z dnia 13.12.2012 r.

¹⁰⁸ Dz.U. Nr 166, poz. 1612 oraz Nr 17, poz. 141, Uchwała Nr 7/21/X/2009, Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych.

¹⁰⁹ Dz.U. poz. 3979, z dnia 30.08.2017 r., Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego, Uchwała nr XXXVII/242/2017, Rady Gminy i Miasta Szadek.

¹¹⁰ Dz.U. poz. 744, z dnia 1.04. 2016.

Bibliografia

Rękopiśmienne źródła archiwalne

- Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, sygn. 85.
- Archiwum Główne Akt Dawnych, *Terrestria Siradiensia*, ks. I, f. 57.
- Archiwum Główne Akt Dawnych, *Terrestria Szadkoviensia*, ks. II, f. 99v.
- Dziennik Królestwa Polskiego, 1864, t. 62, nr 187–193.

Źródła drukowane

- Dziennik Urzędowy, Wojewódzka Rada Narodowa w Łodzi, Uchwała nr 26/54, poz. 92, 4.10.1954.
- Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego, Uchwała nr XXXVII/242/2017, poz. 3979, Rady Gminy i Miasta Szadek, 30.08.2017 r.
- Dziennik Ustaw Nr 96, poz. 603, z dnia 24.07.1998 r.
- Dziennik Ustaw Nr 166, poz. 1612, z dnia 29.08.2003 r.,
- Dziennik Ustaw Nr 17, poz. 141, z dnia 16.12.2009 r.
- Dziennik Ustaw poz. 200, z dnia 13.12.2012 r.
- Dziennik Ustaw, poz. 744, z dnia 1.04.2016 r.
- Jan Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, Wyd. J. Łukowski, Gniezno 1880–1881, t. 1–2.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, Wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1878, t. 2.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, Wyd. F. Piekosiński, nr 675, Poznań 1908, t. 5.
- Księgi sądowe łączycykie od 1385 do 1419*, cz. 1, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, Warszawa 1897, t. 3.
- Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, Poznań 1890, t. 1.
- Matricularum Regni Poloniae summaria*, Wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910, cz. IV/1, nr 448.
- Obwieszenie Burmistrza Gminy i Miasta Szadek z dnia 2.09.2014 r.
- Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, t. 2: *Wielkopolska*, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. 13, Warszawa 1883.
- Uchwała Nr 7/21/X/2009, Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych.
- Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI*, Wyd. B. Ulanowski, Kraków 1920, s. 250; MRPS, IV/1, nr 3232 (zapiska z 1520 r.).

Źródła kartograficzne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Część Leśnictwa Szadek i Ekonomii Męka*, Zbiór Kartograficzny, 1840, sygn. 271–4.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Plan miasta powiatowego Szadek w Obwodzie Sieradzkim w Guberni Kaliskiej z 1824 r.*, Zbiór Kartograficzny, sygn. 323–26.

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Plan miasta Szadek z 1824 r.*, Zbiór Kartograficzny, sygn. 184–3.
- Archiwum Państwowe w Łodzi, *Mapa majoratu Szadkowice z 1846 r.*, Zbiór kartograficzny, sygn. 93.
- Archiwum Państwowe w Łodzi, *Mappa Wsiów Rządowych Szadkowice, Wielka Wieś, Kromolin zwanych do Ekonomii Męka należących w obwodzie Sieradzkim woj. Kaliskim*, 1821, sygn. 133.
- Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu, Zbiór kartograficzny, *Plan gruntów wsi Cesarska Łaska z 1870 r.*, sygn. 441.
- Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, *Topograficzeskaja Karta Carstwa Polskiego*, s. 1, ca 1863, 1:126000, sygn. C 609.
- Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Zbiory kartograficzne, *Polska Środkowa na mapie Polski Wacława Grodeckiego w przeróbce Andrzeja Pograbki z 1595 r.*, 1:2 284 000, sygn. K 11572.
- Karte von Südpreußen*, David Gilly, Cron, Langner, 1793–1796, 1: 50000, ark. 56, Preussischer Kulturbesitz – Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. Kart N 14431, fotokopia w Pracowni Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN.
- Wojskowy Instytut Geograficzny, *Topographische Karte*, kopia niemiecka, 1944, sygn. P42 S28 B, P42 S28 A.

Piśmiennictwo

- Bartoszewicz A., *Obraz kartograficzny Szadku w XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 85–91.
- Bartosiewicz B., Paczkowski K., *Planowana obwodnica Szadku na tle układu drogowego miasta*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7.
- Bieńkowska D., Umińska-Tytoń E., *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- Borek H., *Nazwy miejscowe jako źródło historyczno-osadnicze*, [w:] *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Janczak, T. Ładogórski, Wrocław–Warszawa–Kra-ków–Gdańsk 1978, s. 34–52.
- Chłapowski K., *Lokalizacja miejscowości*, [w:] *Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, red. H. Rutkowski, Instytut Historii PAN, Warszawa 1998, s. 44.
- Dylik J., *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, ŁTN, Łódź 1948.
- Figlus T., *Geneza i zmiany struktury społeczno-gospodarczej osadnictwa wiejskiego w dobrach królewskich na obszarze przedrozbiorowego powiatu szadkowskiego*, „Biuletyn Szadkowski” 2015, t. 15, s. 89–108.
- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 117–114.

- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 91–115.
- Handke K., *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław 1970.
- Kozierowski S., *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, Poznań 1926, t. 1.
- Kulesza M., *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001.
- Kulesza M., *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 55–71.
- Kwiatek J., Lijewski T., *Leksykon miast polskich*, Wyd. Muza, Warszawa 1998.
- Leksykon solectw gminy Szadek*, red. T. Marszał, Gmina i Miasto Szadek, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, Ośrodek Badawczy Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego, Łódź–Szadek 2004.
- Malec M., *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Zarząd Miasta i Gminy Szadek, Szadek 1995.
- Matuszewski J., *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckim*, Łódź 1974.
- Miszewska B., *Informacyjna funkcja zachowanych średniowiecznych nazw ulicy Krakowa, Poznania i Wrocławia, Miasta w badaniach geografów*, red. P. Trzepacz, J. Więcław-Michniewska, A. Brzos, IGiGP UJ, Kraków 2015, t. 1, s. 259–275.
- Rospond S., *Historia osadnictwa w świetle toponomastyki*, [w:] *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Janczak, T. Ładogórski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 55–61.
- Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław i in. 1984.
- Rymut K., *Toponomastyka w służbie badań historyczno-osadniczych*, „Onomastica” 1970, t. 15, s. 289–297.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Wyd. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa 1880–1902, t. 1–16.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szadek*, Zał. nr 1 do uchwały nr XXV/178/2012 Rady Gminy i Miasta Szadek z dnia 28.11.2012 r.
- Szcutnik P., *Opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w.*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 15, s. 69–87.
- Wąsicki J., *Ziemie Polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793–1806*, Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1957.

Wójcik U., *Polskie toponimy związane z organizacją gospodarczą państwa Wczesnopiastowskiego. Nazwy miejscowe motywowane antroponimami zbiorowymi*, Wyd. Lexis, Kraków 2013.

Wójcik U., *Społeczno-gospodarcze uwarunkowania dziewiętnastowiecznego nazewnictwa miejscowego w Polsce*, „Onomastica” 2015, nr LIX, s. 197–207.

Zajączkowski S., Zajączkowski S.M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, ŁTN, Łódź 1966–1970, cz. 1–2.

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2018; akceptacja: sierpień 2018]

SELECTED ISSUES IN TOPONYMICS IN THE CONTEXT OF SETTLEMENT CHANGES IN THE MUNICIPALITY OF SZADEK

Summary

The article presents the results of research on toponymic changes that took place within the area of the present urban-rural municipality of Szadek as a result of settlement development, with a particular focus on various forms of spatial development as well as political and administrative factors. The study addresses the question of the origin and changes in the names of settlement units or their parts in different historical periods: from the Middle Ages to modern times. At the local level, the research enabled identification of various toponomastic types and a number of interesting relationships and regularities in the context of geographical and historical transformations of settlement in this area.

Keywords: toponymics, historical geography, settlement, Szadek